

AGNIESZKA BRELIK

UWARUNKOWANIA ROZWOJU TURYSTYKI ZRÓWNOWAŻONEJ – PRÓBA OCENY

Streszczenie: Dynamiczny rozwój gospodarczy oraz masowość turystyki wiąże się często z degradacją środowiska naturalnego i kulturowego danego obszaru. Stąd działalność gospodarcza oraz zachodzące w niej zmiany cywilizacyjne nie pozostają bez wpływu na stan środowiska przyrodniczego. W regionach atrakcyjnych turystycznie, w których stale zwiększa się liczba turystów, szybko następuje zdominowanie innych dziedzin gospodarki przez turystykę. Wówczas priorytety rozwoju regionu są ustalane pod presją funkcji dominującej, czyli turystyki. Istotne jest, aby uwzględniały one wszechstronny rozwój regionu zapewniający wysoką pozycję konkurencyjną przy zachowaniu zarówno celu ekologicznego, społecznego i ekonomicznego. Celem artykułu było zaprezentowanie uwarunkowań rozwoju gospodarki turystycznej w latach 2007–2013 w aspekcie jej zrównoważonego rozwoju. W tym celu wykorzystano dane wtórne z GUS, MRR i Instytutu Turystyki.

Słowa kluczowe: turystyka zrównoważona, rozwój, ocena.

1. WSTĘP

W literaturze przedmiotu spotykamy mnogość koncepcji turystyki zrównoważonej¹. Pierwsza z nich wywodzi się ze sformułowanej przez Hetzera w 1965 roku turystyki odpowiedzialnej (ang. *responsible tourism*), której filarami były minimalizacja ingerencji w środowisko przyrodnicze, poszanowanie odmienności kulturowej, maksymalizacja udziału lokalnej ludności w świadczeniu usług turystycznych, wzrost zadowolenia i satysfakcji turystów. Turystyka zrównoważona²

---

¹ Zdaniem Butlera (1999) problemem nie jest brak definicji, lecz ich nadmierna liczba, powodująca szerokie możliwości interpretacji terminu. R. W. Butler, *Sustainable Tourism: a state of The art. Review*, „Tourism Geographies” 1999, vol. 1,1, ss. 7–25.

² W 1995 r. WTTC (World Travel and Tourism Council) i WTO (World Travel Organisation) opracowały dokument, którego celem było zastosowanie zasad zrównoważonego rozwoju w go-

(*Sustainable Tourism*) dotyczy szeroko pojętej koncepcji rozwoju turystycznego przyjaznego środowisku w regionach wiejskich oraz w miastach (małych ośrodkach destynacji turystycznej oraz w wielkich centrach wypoczynkowych), czyli jest koncepcją odnoszącą się do wszystkich znanych rodzajów turystyki, poddanych procesowi ich ekologizacji (Zaremba 2002). Zdaniem Nijkamp'a i Verdonkschot'a (Nijkamp, Verdonkschot 2000, s. 127–130) koncepcja zrównoważonego rozwoju odnosi się przede wszystkim do określenia dopuszczalnego poziomu wzrostu rozmiarów ruchu turystycznego, który nie powodowałby negatywnych zmian w środowisku, co z kolei ma istotne znaczenie dla jakości życia w przyszłości. Dlatego też, jak pisze Mika (Mika 2007), turystyki zrównoważonej nie powinno się utożsamiać z formą ruchu turystycznego, a raczej ze sposobem funkcjonowania, organizacji i zarządzania szeroko rozumianą gospodarką turystyczną na obszarze recepcji turystycznej. Z kolei Rada Europy uważa, iż zrównoważona turystyka to każda forma aktywności turystycznej, która: odbywa się z poszanowaniem środowiska, zapewnia długotrwałe poszanowanie walorów przyrodniczych i kulturowych oraz jest sprawiedliwa i możliwa do zaakceptowania pod względem ekonomicznym i społecznym (*Turystyka zrównoważona...*)³. Podobnie turystykę zrównoważoną określa Swarbrooke (Swarbrooke 1999), dla którego jest to turystyka prężna pod względem gospodarczym, ale nie powoduje niszczenia zasobów, zwłaszcza środowiska fizycznego oraz społeczności lokalnych, od których jest w pewien sposób zależna i od których zależy jej przyszły rozwój na danym obszarze. Podejście Wheller'a (Wheller 1993) nawiązuje z kolei do turystyki alternatywnej⁴, (*Alternative Tourism*), powinna być rozwijana przez społeczność

---

spodarce turystycznej, tzw. Agenda 21 dla Podróży i Gospodarki Turystycznej. W tym samym roku powstała Paneuropejska Strategia Różnorodności i Krajobrazu, a dwa lata później podpisano Deklarację Berlińską, w której kraje europejskie zobowiązały się do wdrożenia priorytetów turystyki zrównoważonej, do narodowych polityk gospodarczych (Zaremba 2000). Dokumenty przyjęte w latach 90. XX. wieku stały się podstawą do rozwoju alternatywnych, względem turystyki masowej, form podróży i wypoczynku.

³ W skali *małych ojczyzn* główne założenia zrównoważonego rozwoju turystyki dotyczą zagwarantowania rozwoju ekonomicznego poprzez turystykę, ochronę i racjonalne wykorzystanie środowiska, zarówno przyrodniczego, jak i kulturowego, przy jednoczesnym podniesieniu jakości życia społeczności lokalnej. Założenie ochrony i racjonalnego wykorzystania środowiska w rozwoju turystyki wiąże się z występującymi walorami turystycznymi, które stanowią główną część potencjału turystycznego. Walory są cechami i elementami środowiska geograficznego, które są przedmiotem zainteresowań turystów, co oznacza, że należy więc szczególnie podkreślić ich znaczenie.

⁴ Turystyka zrównoważona początkowo była określana mianem turystyki alternatywnej (Krippendorf 1986), turystyki łagodnej (ang. *soft tourism*) oraz turystyki przyjaznej środowisku (ang. *environmentally sensible tourism*); Niezgodna (2006, s. 33) pisze, iż koncepcja turystyki alternatywnej powstała na gruncie buntu przeciwko cywilizacji przemysłowej i konsumpcyjnemu modelowi życia, który powoduje zniszczenie środowiska i autentycznych relacji między ludźmi. Koncepcja ta związana jest ze zjawiskami lat sześćdziesiątych XX wieku, kiedy to narodziła się w USA kontrkultura hipisowska. Turystyka alternatywna miała być nowym stylem podróżowania. Szerzej na temat turystyki alternatywnej piszą m.in.: J. Wyrzykowski (red.), *Turystyka alternatywna jako ważny czynnik rozwoju turystyki przyjazdowej w Europie Środkowej i Wschodniej*, Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki. Instytut Geograficzny. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1999, ss. 184;

lokalną w sposób powolny i kontrolowany, zachowując jednocześnie niewielką skalę zjawiska⁵. Zdaniem Durydiwka, Kowalczyk, Kulczyk (Durydiwka, Kowalczyk, Kulczyk 2010, s. 34) turystyka zrównoważona dotyczyć będzie szczególnie form turystyki związanych z występowaniem bezpośrednio i pośrednio zasobów i walorów środowiska przyrodniczego oraz kulturowego.

2. UWARUNKOWANIA ROZWOJU GOSPODARKI TURYSTYCZNEJ

W Polsce udział gospodarki turystycznej w PKB ulegał w latach 2007–2013 nieznacznym wahaniom, jednak utrzymywał się na wysokim poziomie wnosząc wkład do PKB między 5–6%. W 2007 r. wyniósł 6%, zaś w 2011 r. – 4,9% – przy jednoczesnym wzroście wpływów z gospodarki turystycznej. W analizowanym okresie największe wpływy z gospodarki turystycznej zarejestrowano w 2008 r. (Raport o stanie...). Należy zaakcentować, że powyższe spadki i wahania w latach 2008–2010 były wynikiem światowego kryzysu gospodarczego. Do oceny stanu gospodarki turystycznej w latach 2007–2011 służyło analizowanie poziomu jedenastu wskaźników odnoszących się do gospodarki turystycznej oraz ruchu turystycznego w Polsce, wyznaczonych do monitoringu i ewaluacji, zawartych w „Kierunkach...” celów rozwoju turystyki.

Zgodnie z prognozami przed Polską stoi perspektywa rozwoju sektora turystycznego do 5,8% PKB – wzrost z 72,7 mld zł do ponad 120 mld zł (w 2022 r.). W 2012 r. nastąpiło znaczące odbudowanie udziału gospodarki turystycznej w PKB – wzrósł on do 6%, a w 2013 r. wyniósł 6,4%). W 2011 r. eksport turystyczny wyniósł 31,5 mld zł, co stanowiło 4,7% eksportu ogółem (tab. 1).

Tabela 1. Wskaźniki ekonomiczne sektora turystycznego w latach 2007–2013

Lp.	Wskaźniki	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1.	Udział gospodarki turystycznej w tworzeniu PKB (w %) ¹	6,0	5,9	5,3	5,3	4,9	6,0	6,4
2.	PKB (w mld zł)	1176,7	1275,4	1343,4	1415,4	1476,4	1595,2	1642,9
3	Wpływy z gospodarki turystycznej (w mld zł)	70	75	70,7	74,2	72,7		
4.	Uczestnictwo mieszkańców Polski w wyjazdach turystycznych (w %)	47	48	49	45	43	51	56
4 a	W wyjazdach krótkookresowych (1–3 noclegów) (w %)	23	20	21	22	21	29	30

W. Niemiec, *Wybrane problemy turystyki alternatywnej*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Nowy Sącz 2006, s. 128.

⁵ Wielu autorów (Gaworecki 1998, Niezgodna 2006) uważa, że sprowadzanie turystyki zrównoważonej do turystyki małej skali jest zbyt daleko idącym uproszczeniem.

cd. tabeli 1.

Lp.	Wskaźniki	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
4 b	W wyjazdach urlopowo-wakacyjnych (minimum 5-dniowych) (w %)	28	29	30	38	23	29	32
5.	Liczba krajowych podróży turystycznych mieszkańców Polski (w mln)	34,9	34,9	30,8	33,9	29,6	40,7	43
6.	Liczba cudzoziemców przyjeżdżających do Polski (w mln)	66,2	59,9	53,8	58,3	60,8	63,8	72,3
7.	Liczba turystów zagranicznych przyjeżdżających do Polski (w mln)	15,0	13,0	11,9	12,5	13,3	14,8	15,8
8.	Oszacowanie wydatków cudzoziemców w Polsce (w mld USD)	10,6	11,4	9,5	10,4	12,5	10,8	11,3
9.	Oszacowanie wydatków turystów zagranicznych w Polsce (w mld USD)	4,8	5,5	5,2	5,2	5,3	4,0	4,1
10.	Oszacowanie wydatków mieszkańców Polski na krajowe wyjazdy turystyczne (w mld zł).	20,5	23,9	21,0	23,3	19,9	23,1	25,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Instytutu Turystyki oraz GUS, *Program rozwoju turystyki...*, 2014 r.

W latach 2007–2013 turyści wydawali więcej niż zakładano w 2011 r., przyczyną takiego zjawiska były relatywnie tanie usługi turystyczne w Polsce, w porównaniu z innymi krajami. O tym zjawisku świadczyć również może rozwój tzw. turystyki zakupowej, występującej szczególnie na obszarach przygranicznych.

W latach 2007–2011 zaobserwowano wyraźny trend spadkowy w przyjazdach cudzoziemców i turystów zagranicznych do Polski. Trend ten został zapoczątkowany w 2008 r. i był efektem rozprzestrzeniania się kryzysu finansowego oraz gospodarczego w głównych krajach generujących ruch turystyczny do Polski oraz wstąpieniem Polski do strefy Schengen. Najniższy poziom przyjazdów cudzoziemców i turystów zagranicznych do Polski zaobserwowano w roku 2009. Warto zauważyć, że w latach 2010–2011, po okresie spadków, nastąpił powolny wzrost przyjazdów (o 13% w 2011 r. w stosunku do roku 2009). Można stwierdzić, iż nastąpiło powolne wychodzenie z kryzysu i wzrost aktywności turystycznej w Polsce. Jednocześnie warto zwrócić uwagę na fakt, że w stosunku do zakładanego poziomu przyjazdów w roku 2011 było to nadal zjawisko niekorzystne. Pomimo to wyniki badań dotyczące 2010 i 2011 r. wskazywały na zahamowanie wielu

niekorzystnych tendencji i możliwość poprawy na rynku turystyki przyjazdowej do Polski w kolejnych latach (Raport...2013 r.).

Odnośnie turystyki krajowej w latach 2007–2011, po kilkuletnim okresie wzrostu krajowego ruchu turystycznego, wskaźnik uczestnictwa Polaków w wyjazdach turystycznych obniżył się do 43%, przy czym spadek dotyczył głównie wyjazdów długookresowych. Liczba krajowych podróży Polaków ogółem spadła w 2011 r. do 29,8 mln i była o 12,1% niższa w porównaniu do roku poprzedniego. Do głównych przyczyn spadku uczestnictwa Polaków w podróżach krajowych zaliczyć można pogarszającą się sytuację ekonomiczną gospodarstw domowych, a także niekorzystne warunki klimatyczne w kraju, w okresie sezonu letniego. Niewielkie wahania w liczbie podróży krótkich w latach 2007–2011 świadczą o znacznie większej wrażliwości popytu w segmencie podróży krótkich w warunkach dekonunktury i pogarszania się nastrojów konsumenckich. Skłania to do wniosku, że w przypadku pogarszającej się sytuacji finansowej konsumenci znacznie łatwiej podejmują decyzję o rezygnacji z wyjazdów krótkich, niż z wyjazdów dłuższych, ale także w okresach poprawy sytuacji gospodarczej łatwiej do nich wracają (Raport...2013 r.).

Turystyka wpływa na rozwój innych sektorów poprzez wydatki pośrednie oraz elastycznie stymuluje tworzenie nowych miejsc pracy – w sektorze turystyki i w sektorach pokrewnych. Ponad 90% przedsiębiorstw turystycznych to małe i średnie przedsiębiorstwa (MŚP). W latach 2007–2010 liczba osób pracujących w Sekcji I. Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi (Polska Klasyfikacja Działalności 2007) wahała się na poziomie 170–200 tys. osób. W roku 2007 było to 181 tys., następnie w 2008 r. zaobserwowano wzrost do 209 tys. W 2011 r. liczba osób pracujących w Sekcji I spadła do 171,8 tys. i stanowiła ok. 1,2% w stosunku do ogólnej liczby pracujących w wieku powyżej 15 lat w okresie 2007–2011 w Polsce – ok. 16 mln osób. Światowa Rada Podróży i Turystyki (WTTC) podaje, że liczba osób pracujących w sektorze turystyki w Polsce wyniosła w 2011 r. 306 tys. osób (ok. 2% ogółu pracujących). W gospodarce turystycznej – biorąc pod uwagę sektory pokrewne, na które wpływa turystyka – było to 761 tys. osób (4,7% ogólnego zatrudnienia) (*Travel & Tourism Economic Impact 2012, Poland*, s. 4.).

Największe zatrudnienie w turystyce w latach 2007–2010 zarejestrowano w woj. mazowieckim – średnio około 25 tys. osób, śląskim – ponad 20 tys. osób, małopolskim – ok. 20 tys. oraz w dolnośląskim i pomorskim (średnio powyżej 15 tys. osób). Natomiast najmniejsze zatrudnienie w turystyce w 2009 r. zarejestrowano w woj. opolskim, świętokrzyskim oraz podlaskim – średnio około 4 tys. osób. Zróżnicowanie regionalne może być wynikiem m.in. dużej koncentracji ruchu turystycznego wokół największych miast i rosnącym potencjałem turystyki wiejskiej i zdrowotnej.

Obecne wskaźniki zatrudnienia – 4,7% ogółu pracujących w gospodarce turystycznej – odbiegają od poziomu udziału turystyki na rynku pracy Unii Europejskiej (pracujący w gospodarce turystycznej stanowią 8,5% całkowitej siły roboczej UE) (*Travel & Tourism Economic Impact 2012. European Union*, s. 3–4.).

Tabela 2. Pracujący w Sekcji I według województw w latach 2007–2010

Województwo	2007	2008	2009	2010
Dolnośląskie	14526	17659	15204	14045
Kujawsko-pomorskie	7546	8758	7662	6888
Lubelskie	6726	7763	7119	6771
Lubuskie	4900	5654	4962	4290
Łódzkie	9885	11352	9350	8347
Małopolskie	19167	22422	20656	19524
Mazowieckie	23403	25663	26386	25112
Opolskie	4471	5325	4288	3912
Podkarpackie	6704	8170	7275	6959
Podlaskie	3909	4530	4258	3907
Pomorskie	14410	17309	16285	14763
Śląskie	24110	27351	23805	20858
Świętokrzyskie	4340	5251	4442	3783
Warmińsko-mazurskie	6020	6653	5615	5558
Wielkopolskie	15549	17280	15774	14342
Zachodniopomorskie	15442	18273	14171	12736
Polska	181 108	209 413	187 252	171 795

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Regionalnych Główny Urząd Statystyczny (08.2012 r.).

oraz na rynku światowym (8,7%). Pokazuje to potencjał, który Polska powinna wykorzystać przy rozwiązywaniu problemów rynku pracy. Zgodnie z prognozami Światowej Rady Podróży i Turystyki (WTTC) w 2022 r. liczba osób pracujących w sektorze turystyki w Polsce może osiągnąć prawie 400 tys., zaś w gospodarce turystycznej – około 950 tys. (5,8%).

Analizując wydatki jednostek samorządu terytorialnego (JST) podkreślenia wymaga fakt, że najwięcej spośród jednostek samorządu terytorialnego na turystykę wydatkowały gminy: 142 mln w 2007 r., 480 mln w 2010 r. – średnio około 65–70% całości wydatków Jednostek Samorządu Terytorialnego. W 2010 r. 795 gmin wydatkowało pieniądze na turystykę (o 81 gmin więcej niż w 2009 r.), w 2011 r. 853 gminy. Następnie, największe wydatki zaobserwowano na poziomie samorządu miast na prawach powiatu: w 2007 r. było to 15%, zaś w 2011 r. prawie 20% całości wydatków JST. W 2011 r. na turystykę samorządy wojewódzkie wydały 121 mln zł (wzrost o 82% w stosunku do 2010 r.), samorządy powiatowe – 50 mln zł (o 300% więcej niż w 2009 r.) – w przypadku województw widoczne są duże wahania w poziomie wydatków (tab. 3).

Tabela 3. Wydatki samorządów wojewódzkich, powiatowych, miast na prawach powiatu i gmin dla działu „Turystyka” w latach 2007–2011* (w zł)

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	Zmiana 2007–2011
Samorząd wojewódzki razem	21 696 749	27 349 177	210 762 625	66 577 393	121 662 727	99 965978
Samorząd powiatowy razem	6 422 036	5 695 584	12 139 546	47 743 711	50 334 885	43912849
Samorząd miast na prawach powiatu razem	31 654 100	31 043 820	74 822 236	145 578 549	148 174 466	116 520366
Samorząd gminny razem	142 115 476	130 736 248	167 126 323	460 728 775	480 946 842	93 168634
Suma	201 888 362	194 824 828	464 850 730	720 628 428	801 118 920	599 230558

* nie uwzględniono transferów pieniężnych między poszczególnymi szczeblami samorządów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raport...2013r., GUS.

W tabeli 4. przedstawiono ranking 20 gmin, które wydatkowały najwięcej w dziale 630 „Turystyka.” Wśród nich znalazły się w kolejności gminy: Ostróda (9,65%), Kutno (4,33%) i Nowa Sól 3,04%, które podobnie jak w roku 2010 r. wydały najwięcej na turystykę.

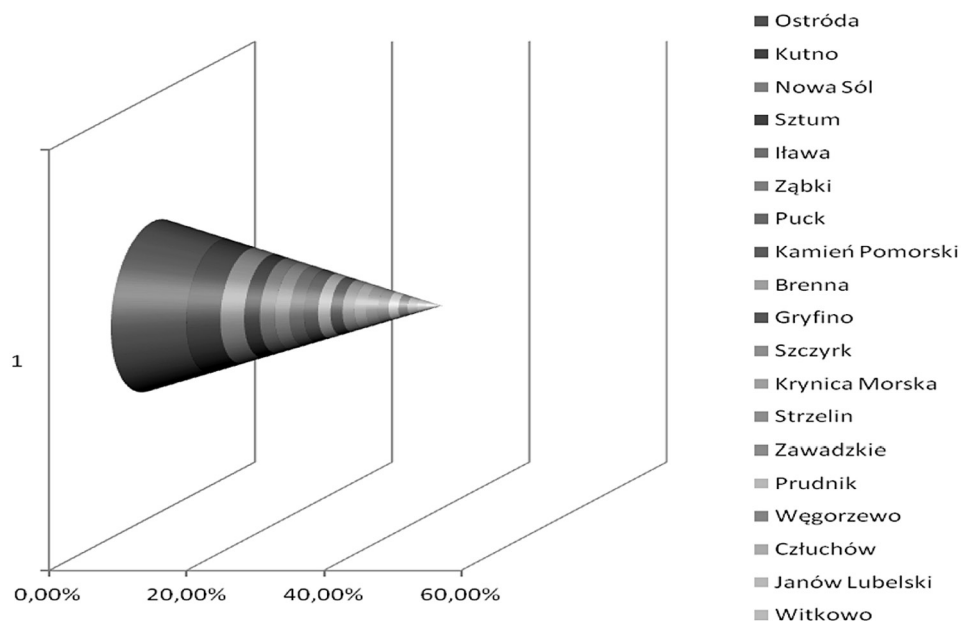
Tabela 4. Ranking wydatków samorządów gmin dla działu „Turystyka” w 2011 r. (w zł)*

Miejsce	Gmina	Województwo	Wydatki na turystykę (w zł)	Udział w wydatkach gmin ogółem (w %)
1	Ostróda	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	46 418 756	9,65%
2	Kutno	ŁÓDZKIE	20 846 546	4,33%
3	Nowa Sól	LUBUSKIE	14 621 417	3,04%
4	Sztum	POMORSKIE	9 598 713	2,00%
5	Iława	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	9 228 402	1,92%
6	Ząbki	MAZOWIECKIE	9 145 851	1,90%
7	Puck	POMORSKIE	8 821 224	1,83%
8	Kamień Pomorski	ZACHODNIOPOMORSKIE	8 538 508	1,78%
9	Brenna	ŚLĄSKIE	7 627 860	1,59%
10	Gryfino	ZACHODNIOPOMORSKIE	7 394 649	1,54%
11	Szczyrk	ŚLĄSKIE	7 296 889	1,52%
12	Krynica Morska	POMORSKIE	7 244 124	1,51%

cd. tabeli 4.

Miejsce	Gmina	Województwo	Wydatki na turystykę (w zł)	Udział w wydatkach gmin ogółem (w %)
13	Strzelin	DOLNOŚLĄSKIE	7 011 973	1,46%
14	Zawadzkie	OPOLSKIE	6 670 805	1,39%
15	Prudnik	OPOLSKIE	5 843 963	1,22%
16	Węgorzewo	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	5 792 170	1,20%
17	Człuchów	POMORSKIE	5 790 461	1,20%
18	Janów Lubelski	LUBELSKIE	5 581 998	1,16%
19	Witkowo	WIELKOPOLSKIE	4 909 221	1,02%
20	Kołobrzeg	ZACHODNIOPOMORSKIE	4 787 862	1,00%

Źródło: opracowano w Departamencie Turystyki na MSiT podstawie danych GUS.

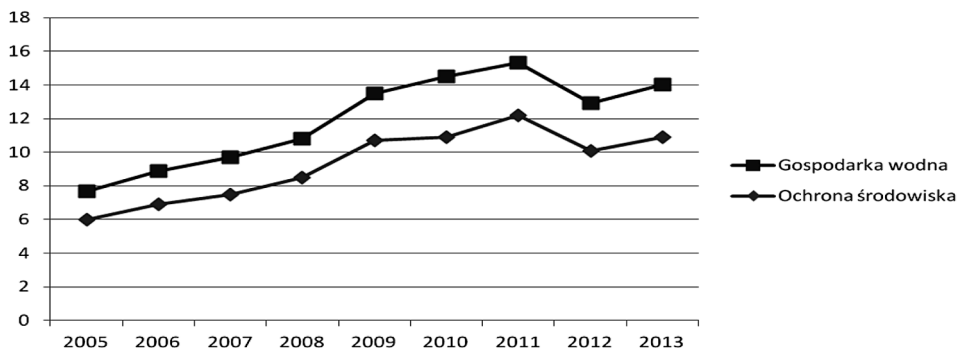
Źródło: opracowanie własne podstawie danych GUS.

Prawie czterokrotny wzrost wydatków samorządów wojewódzkich, powiatowych, miast na prawach powiatu oraz gmin dla działu 630 – „Turystyka” w latach 2007–2011 był wynikiem wzrostu zainteresowania turystyką jako sektorem pozytywnie oddziałującym na rozwój społeczno-gospodarczy danego regionu. Należy zwrócić uwagę na realizację zadań inwestycyjnych z zakresu turystyki na poziomie jednostek samorządu terytorialnego (JST) – szczególnie na poziomie gmin.

Rozpatrując trudności związane z praktycznym zastosowaniem koncepcji zrównoważonego rozwoju turystyki wiejskiej, nie można się dziwić, że plany i programy zarządzania obszarami wiejskimi jako zasobem turystycznym, koncentrują się na relacjach między turystyką, a stanowiącym jej podłoże środowiskiem materialnym i społecznym (Sharpley 2008, s. 224). Zdaniem Weaver'a (2001) znaczenie wprowadzania zasad zrównoważonego rozwoju wynika przede wszystkim za skali przeobrażeń środowiska przyrodniczego i kulturowego, gdzie pod wpływem rozwoju turystyki w niektórych regionach świata osiągnęła poziom krytyczny. Wraz ze zmieniającym się modelem turystyki coraz większa liczba turystów preferuje przyjazne środowisko jako miejsce wypoczynku. Wpływa to na konkurowanie regionów turystycznych w przyciąganiu ruchu turystycznego, na czym z kolei cierpi środowisko i jego jakość. Ochrona środowiska jest zespołem idei, środków i działań zmierzających do utrzymania środowiska w stanie zapewniającym optymalne warunki bytowania człowieka i gwarantującym ciągłość najważniejszych procesów w biosferze jako podstawy produkcyjnej i konsumpcyjnej działalności człowieka (Dobrzańska i in., 2008, s. 36). Ochrona środowiska jest działalnością nakierowaną na pełniejsze spełnianie potrzeb człowieka, nie jest antytezą działalności gospodarczej, lecz regulatorem jej zakresu i kierunków, podejmowaną w interesie człowieka. Wraz z rosnącymi potrzebami kompleksowej ochrony środowiska rośnie znaczenie ochrony w ujęciu ogólnym – otaczając ochroną coraz szersze kręgi działalności człowieka, w tym również turystyki. Ocena i programowanie wysokości niezbędnych nakładów na inwestycje proekologiczne są jednym z głównych problemów teorii ekonomiki ochrony środowiska oraz zagadnień polityki gospodarczej, w tym zwłaszcza polityki ekologicznej (Górka, Poskrobko, Radecki 2001, s. 152). Wielkość nakładów na środki trwałe służące ochronie środowiska w 2013 r. wyniosła ok. 10,9 mld zł i była wyższa o 7,1% w stosunku do roku poprzedniego. Odnotowano także wzrost nakładów na środki trwałe na gospodarkę wodną, które osiągnęły poziom ok. 3,1 mld zł i były wyższe o 9,7% w stosunku do ubiegłego roku.

Rysunek 1. Nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska i gospodarce wodnej w latach 2000–2013 (ceny bieżące)

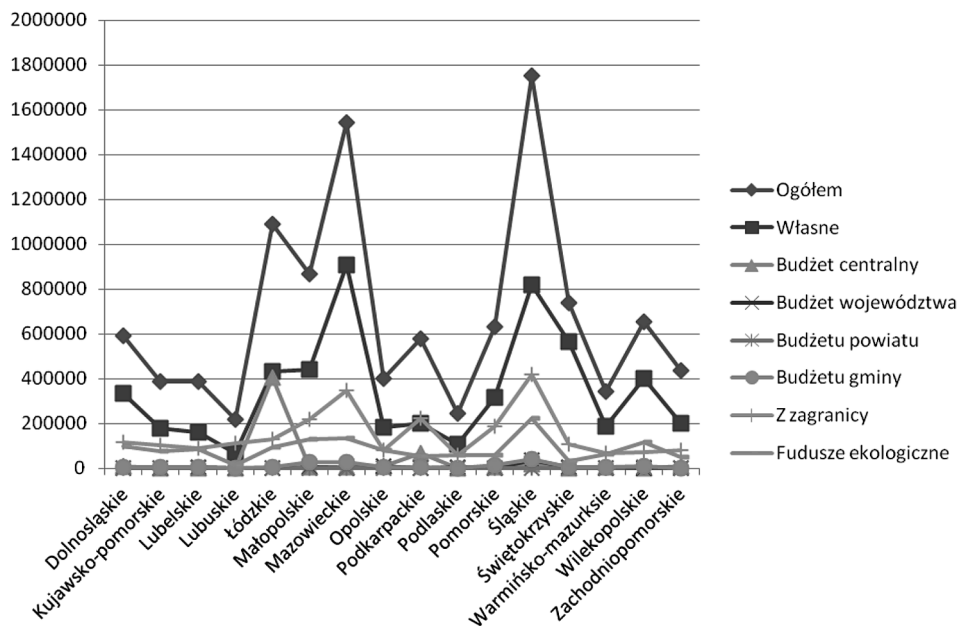

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS, Ochrona Środowiska 2014 r.

W relacji do PKB nakłady na środki trwałe na ochronę środowiska utrzymują się od kilku lat na poziomie 0,6–0,8%, natomiast w przypadku gospodarki wodnej na poziomie ok. 0,2%. Udział nakładów na środki trwałe służące ochronie środowiska i gospodarce wodnej w nakładach inwestycyjnych w gospodarce narodowej kształtował się na przestrzeni ostatnich kilku lat na poziomie około 5% dla ochrony środowiska i nieco powyżej 1% w przypadku gospodarki wodnej (GUS, Departament Badań Regionalnych i Środowiska 2014).

Udział środków własnych inwestorów od kilku lat kształtuje się na poziomie 40–50% ogólnych nakładów na środki trwałe w ochronie środowiska i na poziomie 30–50% w gospodarce wodnej. Udział funduszy ekologicznych w nakładach na środki trwałe na ochronę środowiska od dekady utrzymuje się w granicach 13–26%, a na gospodarkę wodną 10–21%. Udział środków z budżetu w inwestycjach na ochronę środowiska wyniósł od 5% w 2000 r. do 22% w 2013 r. W przypadku gospodarki wodnej udział ich wahał się i wynosił 10–20%. Nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska według źródeł finansowania i województw w 2013r. ilustruje rysunek (rys. 2).

Rysunek 2. Nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska według źródeł finansowania i województw w 2013 r. (ceny bieżące)

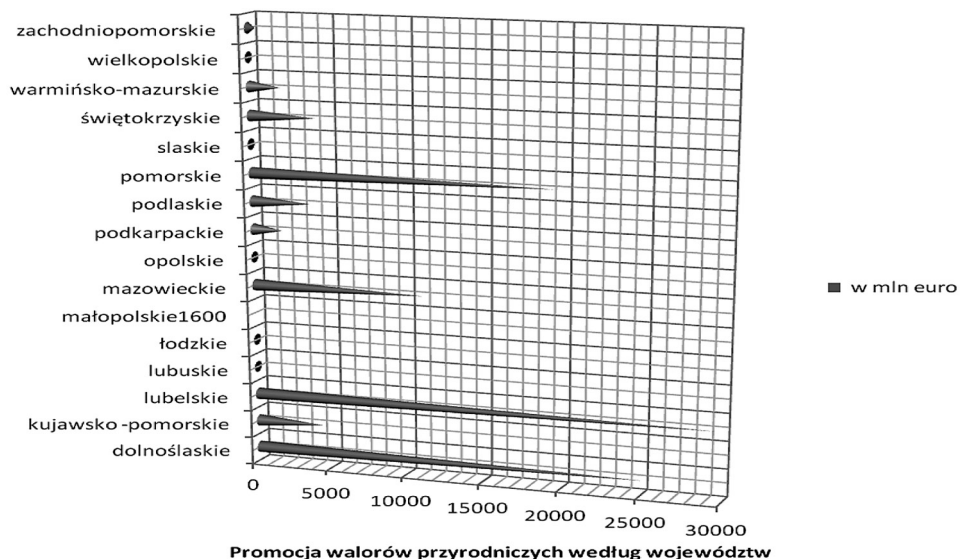
Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS, Ochrona Środowiska 2014 r.

Poziom nakładów na środki trwałe służące ochronie środowiska według źródeł finansowania był zróżnicowany. Największe nakłady na środki trwałe na ochronę środowiska poniesiono w województwie śląskim (16,1% ogółu nakładów na środki trwałe służących ochronie środowiska), mazowieckim (14,2%)

oraz łódzkim (10,0%), natomiast najmniejsze w lubuskim (2,0%), podlaskim (2,2%) oraz warmińsko-mazurskim (3,2%). Zauważyć można również wzrost udział środków z zagranicy dla ochrony środowiska (z poziomu 2–4% w latach 2000–2010, poprzez 10% w kolejnych dwóch latach, do 22% w 2013 r.) i dla gospodarki wodnej (z 13% w 2000 r. do 25% w 2013 r.) (GUS, Departament Badań Regionalnych i Środowiska, 2014).

W koncepcji zrównoważonego rozwoju zjawiska społeczno-gospodarcze powiązane są z racjonalnym wykorzystaniem zasobów środowiska przyrodniczego, które są wartością coraz bardziej cenioną przez społeczeństwo. Stąd rozwój turystyki wymusza konieczność podejmowania różnorodnych przedsięwzięć i inwestowania w infrastrukturę techniczną chroniącą środowisko, tzn. kanalizację i budowę oczyszczalni ścieków, porządkowanie wysypisk odpadów, estetyczne kształtowanie krajobrazu. Prawie 900 mln zł z funduszy europejskich zasililo rozwój turystyki w Polsce. W całym kraju realizowanych jest ok. 2,8 tys. projektów inwestycyjnych związanych z rozwojem turystyki i agroturystyki. Dzięki unijnym środkom odrestaurowano zabytkowe budowle, które zyskały nowe funkcje użytkowe, zwłaszcza kulturalne. Powstały centra sportowo-rekreacyjne, kompleksy basenowe i oznaczenia szlaków turystycznych. W latach 2007–2013 na wsparcie turystyki polski rząd i samorzady przeznaczyły ok. 1,3 mld euro (ok. 5 mld zł).

Rysunek 3. Wydatki na promowanie walorów przyrodniczych według województw (w mln euro) w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MRR.

W latach 2007–2013 środki na rozwój turystyki są przede wszystkim dostępne w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych, w Programie „Innowacyjna Gospodarka”, Programie „Rozwój Polski Wschodniej” i Programie „Kapitał Ludzki”. Natomiast środki na rozwój agroturystyki przeznaczane są w ramach

Fundacji Wspomagania Wsi, Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Dotychczas najwięcej środków na rozwój turystyki trafiło do województwa śląskiego, gdzie realizowanych jest 180 projektów o wartości dofinansowania z funduszy strukturalnych na kwotę 100,9 mln zł. Równie wysokie wsparcie jest udziałem inwestycji realizowanych w województwach: mazowieckim (281 projektów o wartości dofinansowania 85,5 mln zł) i warmińsko-mazurskim (171 projektów na kwotę 76,1 mln zł dofinansowania z funduszy strukturalnych). Najwięcej projektów realizowanych jest w województwach lubelskim (305), mazowieckim (281) i zachodniopomorskim (281). Najmniej zrealizowano ich dotychczas w województwie lubuskim (64 na kwotę 30,7 mln zł) i świętokrzyskim (124 na kwotę 24,5 mln zł).

Na realizację projektów z zakresu turystyki w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych przeznaczono około 765,5 mln euro. Najwyższe wsparcie w zakresie promowania walorów przyrodniczych przeznaczono w województwie lubelskim (29,5 mln euro), dolnośląskim (25,1 mln euro) oraz pomorskim (19,3 mln euro) (rys. 3).

Natomiast najwyższe wsparcie w zakresie ochrony i waloryzacji dziedzictwa przyrodniczego przeznaczono w województwie mazowieckim (44,3 mln euro), podlaskim (20 mln euro) oraz kujawsko-pomorskim (9,9 mln euro). Dane przedstawione przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego nie w pełni interpretują omawiane zjawisko. Brak informacji jakościowej o efektach rzeczowych utrudnia ocenę dotąd zrealizowanych działań⁶.

W ramach realizacji idei ekorozwoju odpowiedzialni za gospodarkę turystyczną zobligowani są do rozwiązywania specyficznych problemów związanych ze sprzecznością strategicznych celów rozwoju. Z jednej strony są to cele ekologiczne dotyczące ochrony i racjonalnego kształtowania środowiska naturalnego, z drugiej zaś – potrzeba pobudzania rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich.

W początkowym okresie wdrażania polityki turystycznej, spełniającej wymogi ekorozwoju, ważne jest wsparcie instrumentami interwencjonizmu państwowego. Zgodnie z założeniami Paktu dla rolnictwa i obszarów wiejskich kompleksowe projekty rozwoju turystyki, w atrakcyjnych turystycznie powiatach, będą mogły uzyskać dotacje i dopłaty do oprocentowania kredytów. Wspierane będą również projekty tworzenia gospodarstw agroturystycznych. Niezbędne staje się, więc wypracowanie i stosowanie mechanizmów dostosowawczych. W myśl zasad ekorozwoju strategia ewolucji wszystkich form turystyki powinna opierać się na zasadach takich jak:

- partycypacja miejscowej ludności we wszystkich przedsięwzięciach związanych z rozwojem turystyki,
- kształtowanie oferty turystycznej w oparciu o lokalny potencjał rozwojowy (zasoby naturalne, kulturowe, ludzkie i majątkowe),
- przystosowanie infrastruktury technicznej nie tylko dla potrzeb turystyki, lecz również dla innych celów,
- tworzenie atrakcyjnych ośrodków wypoczynku podmiejskiego w regionach zurbanizowanych,

---

⁶ Szerzej na ten temat pisze M. Kozak, *Turystyka i polityka turystyczna a rozwój: między starym a nowym paradygmatem*, Warszawa 2009, s. 202.

- prowadzenie przedsięwzięć edukacyjnych i informacyjnych zarówno wśród społeczności lokalnej, jak i turystów, w zakresie potrzeb i szans rozwoju turystyki przyjaznej środowisku (w tym eko- i agroturystyki),
- ochrona niezagospodarowanych przestrzeni przed ruchem turystycznym,
- preferowanie małych projektów o niewielkim zasięgu, tzw. małe kroki,
- ustalenie hierarchii zadań i środków na wspieranie turystyki proekologicznej (Jędrzejczyk 1995).

Z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich konieczne jest wprowadzenie strategicznego, proekologicznego myślenia o rynku turystycznym oraz kształtowanie wszystkich zmian zachodzących w tej sferze i jej otoczeniu społecznym, gospodarczym jak i środowiskowym (Kisiel, Białobrzaska, Marks, 2000).

3. PODSUMOWANIE

Korzyści, jakie niesie ze sobą rozwój turystyki zrównoważonej dla wiejskich terenów recepcyjnych, to przede wszystkim pobudzenie przedsiębiorczości wśród miejscowej ludności, w zakresie różnorodnych usług świadczonych turystom. Wzrost potencjału ekonomicznego sprawia, że poprawiają się warunki codziennej egzystencji mieszkańców terenów wiejskich, nawet jeśli turystyka nie jest główną funkcją rozwojową, lecz towarzyszącą podstawowej funkcji rolniczej. Znaczący odsetek obszarów wiejskich w Polsce pozostaje w ramach europejskiej sieci obszarów chronionych Natura 2000. Bez wątplenia turystyka może zapewnić bardzo korzystne użytkowanie lokalnych zasobów turystycznych. Promowanie prośrodowiskowych form turystyki, takich jak agro- i ekoturystyka, wraz z tworzeniem zielonych miejsc pracy oraz propagowaniem zarządzania środowiskowego w turystyce i podnoszenie świadomości ekologicznej poprzez turystykę młodego pokolenia, rodzin z małymi dziećmi, jest jednym z celów polityki turystycznej państwa. Idea zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich umożliwiła nowe podejście do turystyki, nazywane efektywnością ekologiczną działalności alternatywnej w rolnictwie. Działania propagujące zrównoważony rozwój obszarów wiejskich uwzględniają wspieranie zróżnicowania działalności gospodarczej w tym agroturystycznej, rozwój infrastruktury, poprawę poziomu życia mieszkańców oraz łatwiejszy dostęp do usług, zachowanie walorów środowiska naturalnego.

BIBLIOGRAFIA

- Butler R.W., *Sustainable Tourism: a state of The art. Review*, „Tourism Geographies” 1999, vol. 1.1.
- Dobrzańska B., Dobrzański G., Kielczewski D. (red.), *Ochrona środowiska przyrodniczego*, PWN, Warszawa 2008.
- Durydiwka M., Kowalczyk A., Kulczyk S., *Definicja i zakres pojęcia „turystyka zrównoważona*, [w:] Kowalczyk A. (red.), *Turystyka zrównoważona*, PWN, Warszawa 2010.

- Górka K., Poskrobko B., Radecki W., *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, PWE, Warszawa 2001.
- Jędrzejczyk I., *Ekologiczne uwarunkowania i funkcje turystyki*, Wyd. „Śląsk”, Katowice 1995.
- Kisiel R., Białobrzaska R., Marks R., *Rola i miejsce agroturystyki w ekorozwoju wsi*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2000, tom II, zeszyt 8.
- Kozak M., *Turystyka i polityka turystyczna a rozwój: między starym a nowym paradygmatem*, Warszawa 2009.
- Krippendorf J., *Tourism in the system of industrial society*, „Annals of Tourism Research” 1986, vol. 13, 4.
- Nijkamp P., Verdonkschot S., *Sustainable Tourism development: a case study of Lesbos*, [w:] Coccossis H., Nijkamp P. (red.), *Sustainable Tourism development*, Ashgate, Aldershot Burlington- Singapore – Sydney 2000.
- Sharpley R., *Zarządzanie obszarami wiejskimi pod kątem turystyki*, [w:] Pender L., Sharpley R. (red.), *Zarządzanie turystyką*, PWE, Warszawa 2008.
- Swarbrooke J., *Sustainable Tourism management*, CABI Publishing, New York 1999.
- Weaver D., *Ecotourism*, John Wiley & Sons, Brisbane 2001.
- Wheller B., *Susining the ego*, „Journal of Sustainable Tourism” 1993, vol. 1 (2).
- Wyrzykowski J., *Turystyka alternatywna jako ważny czynnik rozwoju turystyki przyjazdowej w Europie Środkowej i Wschodniej*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1999.
- Zaręba D., *Ekoturystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN S.A., Warszawa 2000.
- Zaręba D., *Ekoturystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN S.A., Warszawa 2002.

CONDITIONS FOR DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE TOURISM – AN ATTEMPT TO ASSESS

Summary: The dynamic economic development and mass-tourism is often associated with environmental degradation and cultural heritage of the area. Hence, economic activity and for changes in civilization are not without impact on the natural environment. In regions attractive to tourists, which is constantly increasing the number of tourists is quickly dominate other areas of the economy through tourism. Then the development priorities of the region are determined under the pressure of the dominant features, or tourism. It is important that they take into account the comprehensive development of the region for high competitive position while maintaining both the ecological, social and economic. The aim of the article was to present the conditions for the development of tourism industry in the period 2007–2013 in terms of its sustainable development. For this purpose uses secondary data from the Central Statistical Office, Ministry of Regional Development and the Institute of Tourism.

Key words: sustainable tourism, development, evaluation.

*Dr hab. Agnieszka Brelik
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Zakład Studiów Regionalnych i Europejskich
e-mail: Agnieszka.Brelik@zut.edu.pl*